

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

ירושלים, אלול תשע"ז

ספטמבר, 2017

למורים לעברית בחינוך היסודי,

למנהלים ולמפקחים על בתי הספר,

שלום רב.

הנדון: חוזר מפמ"ר עברית למורי החינוך היסודי לקראת שנת הלימודים תשע"ח

כולנו, מורים ובעלי תפקידים העוסקים בהוראת העברית, יודעים מה רבה חשיבות המקצוע ומבינים הבנה עמוקה את גודל המשימה שלקחנו על עצמנו. בידינו נתונה ההזדמנות לפתוח לתלמידים פתח אל עולם של קריאה, למידה והשכלה, העשרה לשונית והרחבת הדעת, הבעה ותקשורת, שהם תנאי לעשייה פעילה בתרבות ובחברה.

כגודל המשימה כן רוחבה של היריעה, ורבים הנושאים שעל הפרק; לא אוכל להעלות כאן את כולם. בחוזר זה אעסוק בכמה נושאים עקרוניים ובהיבטים המעשיים הנובעים מהם, וכן אביא מידע רלוונטי לעבודת המורים לעברית בשנת הלימודים הקרובה. החוזר מתפרסם באתר הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי במזכירות הפדגוגית, ומדי פעם יעלו באתר עדכונים ונושאים נוספים.

תוכן העניינים

1. על מקומה של הוראת העברית בבית הספר ועל למידה משמעותית בשיעורי עברית
2. תהליכי הוראה-למידה והערכה בשיעורי עברית – מפתח לקידום אישי של לומדים
3. הוראת עברית: קידום כישורי שפה, ידע לשוני וספרות, השכלה והרחבת הדעת
4. פיתוח ידע מקצועי – השתלמויות, הרצאות מומחים, קהילות מורים
5. על הוראת ספרות
6. עידוד הקריאה להנאה
7. ספרי לימוד וחומרי למידה
8. הנושא השנתי: שבעים שנה למדינת ישראל.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

1. על מקומה של הוראת העברית בבית הספר ועל למידה משמעותית בשיעורי עברית

כמורים לעברית אתם עוסקים שעות רבות במהלך היום בטיפוח הידע הלשוני ובקידום הכישורים האורייניים של תלמידכם. מקצוע העברית בבית הספר היסודי הוא הגדול ביותר בהיקפו מבין מקצועות הלימוד, ובמסגרתו מתקיימת הוראה ישירה של קריאה, כתיבה, הבנת הנקרא, דיבור והאזנה, לשון וספרות. בנוסף, טיפוח השפה העברית וחיזוק הכישורים האורייניים מתבצעים גם במסגרת מקצועות נוספים עתירי מלל, כמו תנ"ך, תרבות יהודית-ישראלית, מקצועות הקודש בחינוך הדתי והחרדי, מדעים והיסטוריה, וגם בתחומי לימוד אחרים בבית הספר, כמו חינוך גופני ואמנויות, וכמובן במסגרת פעילות חברתית או תרבותית בתוך הכיתה או מחוצה לה.

עלינו לדאוג לנצל היטב את רוחב המקצוע ואת היקף השעות הגדול שלו. ככל שהמקצוע רחב יותר וענפיו מרובים, וככל שהוא מקיף שעות רבות יותר במשך השבוע, עשויים גבולותיו להיטשטש, והמטרות הלימודיות עלולות להפוך למובחנות ומוגדרות פחות, ולפעמים אף לנשכחות. כידוע לכולנו, קורה לא אחת ששיעורי העברית מוקדשים לעיסוק בתכנים שונים שעל הפרק, או מוקדשים לפעילויות חברתיות כאלה ואחרות. לכאורה לא אמור להיות בכך כל קושי – הרי כל הפעילויות הלימודיות והחברתיות הללו נעשות בשפה העברית, והיכן ימצאו את מקומן אם לא בשיעורי העברית? **יתרה מכך, מהי למידה משמעותית היכולה לקדם בו-זמנית כישורים קוגניטיביים, תוך אישיים ובין-אישיים אם לא למידה הנשענת על יסודות העמ"ר – על תוכן בעל ערך, על מעורבות אישית ועל רלוונטיות לומד?** אולם חשוב שגם בשיעורים כאלה תעמודנה מטרות ההוראה של העברית לנגד עינינו, כדי שלא נדלג על ההזדמנות שנקרתה בפנינו לקדם מיומנויות קריאה וכתיבה, דיבור והאזנה תוך כדי עיסוק בתוכן רלוונטי, מעניין ומשמעותי לילדים. **נטפח כישורי שפה בכל שיעורי העברית, וגם בשיעורים מתאימים אחרים. נזהה את ההזדמנות, נתכנן וניישם.** אנא שימו לב, סמנו לעצמכם כל הזדמנות לקידום השפה בכל תוכן או אירוע חברתי: כאן אפשר להרחיב אוצר מילים; כאן אפשר לשכלל הבעה בעל-פה תוך כדי דיון על סוגיה חברתית-ערכית; כאן אפשר לשתף בחוויית קריאה אישית או לקרוא בפני הילדים יצירת ספרות; כאן אפשר לכתוב מכתב בנושא שעל הפרק ולסייע לתלמיד לשכלל את הכתוב עוד מעט, עד למדרגה הבאה שמתאימה עבורו; כאן כדאי לעורר סקרנות, לעודד קריאה ולהרחיב השכלה.

כמורים לעברית העוסקים בקידום מיומנויות לשוניות – בקריאה ובהבנת הנקרא, בכתיבה, בשיח דבור – עומד בפניכם האתגר לשלב בשיעורים **משימות עמ"ר – ערך, מעורבות, רלוונטיות**: לבחור נושאים בעלי ערך, רלוונטיים לילדים ומעוררי עניין, להכין מטלות שמכוונות באופן ישיר או במרומז אל חיי הילדים; לשאול שאלות שאין עליהן תשובה נכונה אחת, שהן מעוררות חשיבה, מזמינות נטילת יזמה ופתרון בעיות, מעלות דילמה מוסרית ומחייבות הבעת עמדה מנומקת; להזמין את הילדים להיות מעורבים בדרך למידתם ולאפשר להם להשפיע על הנעשה בכיתה.

תמצאו שאלות מסוג זה בספרי הלימוד וביחידות ההוראה, וכדאי להוסיף עליהן. שאלות מסוג זה, בשל היותן חלק בלתי נפרד מהוראה טובה של מיומנויות השפה, ישולבו גם במבחני המיצ"ב.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

2. תהליכי הוראה-למידה והערכה בשיעורי עברית – מפתח לקידום אישי של לומדים

שיעורי העברית מזמנים מרחב גדול של בחירה בתכנים ובתהליכי למידה ומאפשרים התפתחות אישית. כל תלמיד בדרכו ובקצב שלו צריך למצוא בשיעורי העברית הזדמנות לחוות הצלחה ולחוש בהתקדמות. תפקידנו כמורים לסייע לו לעצב בדרך של הנאה ועניין את הכישורים האורייניים שישמשו אותו ללמידה. זהו אחד האתגרים המשמעותיים העומדים בפנינו, במיוחד לנוכח המורכבות וההטרונגניות הרבה שמאפיינות את כיתות הלימוד בארץ. בין התלמידים נמצא מי שמתקשה בקריאה או בכתיבה, מי שעברית אינה שפת אמו, מי שזה עתה הגיע ארצה ועוד אחרים.

כדי לא להשאיר אף ילד מאחור, לקדם הישגים ולהיענות לצרכים המגוונים של התלמידים בכיתה חשוב שנבסס תהליכים של הוראה מבוססת הערכה, תכנון ומעקב.

לרשות המורים לעברית עומדים כלי הערכה שונים ומגוונים: מבחני מדף, משימות הערכה, מבדקים לכיתות א' ולכיתות ב', משימות ביצוע. קישור לכלי ההערכה לכל שכבת גיל תמצאו בתיקי תכניות לימודים לעובדי הוראה. בידי המורה גם אמצעים להערכה במהלך ההוראה, כמפורט בחוזר המנכ"ל 3.1-54, "מבחנים פנימיים כחלק מההערכה על פני הרצף החינוכי".

יותר מכול חשוב להשתמש בהערכה בדרך מעצימה ומקדמת למידה ולהימנע ממצבים שההכנה למבחן הופכת משמימה והתוצאה מתייגת ומאיימת. הדבר נכון לגבי הערכה פנימית מעצבת, ונכון עוד יותר לגבי הערכה חיצונית כמו מבחני המיצ"ב. כדי להשיג הישג אמיתי במיצ"ב, באופן שישקף את מה שהילדים יודעים ויאפשר את התקדמותם לאורך שנים, חשוב להימנע מתרגול מכביד לפני המבחן החיצוני, ולחלופין להשתמש בו ככלי מנחה שישפיע על איכות ההוראה לאורך כל שנות הלימוד בבית הספר. בנוסף, עלינו לזכור כי המבחן משקף באופן חלקי בלבד את מה שהתלמיד יודע לעשות. גם מה שלא כלול בשלב זה במבחן המיצ"ב – כגון האזנה, הבעה בעל-פה, כתיבה נרחבת ועוד – חשוב באותה המידה. את המידע לגבי כישורים אלה של התלמידים אפשר וצריך לאסוף בדרך אחרת.

3. הוראת עברית: קידום כישורי שפה, ידע לשוני וספרות, השכלה והרחבת הדעת

יעד מרכזי בתכניות הלימודים לגן ולבית הספר היסודי הוא פיתוח כישורי השפה, כדי שהתלמידים יוכלו להשתמש בשפה העברית לצרכים מגוונים ובנסיבות משתנות: יהיו קוראי ספר, ישלטו בעברית הדבורה והכתובה, ישכללו את תפקודם ואת חשיבתם בה ויפתחו מודעות לשונית. על מטרות החינוך הלשוני קראו בתכנית הלימודים "חינוך לשוני – עברית: שפה, ספרות ותרבות".

עלינו להיות ערים לכך **שהעשרה תרבותית, הרחבת הדעת והעשרת ידע העולם** הן מעניינם של המורים לעברית ושהעיסוק המתוכנן בהן הוא חלק ממטרות ההוראה של המקצוע והן תנאי להבנת הנקרא, להרחבת אוצר המילים והמושגים ולקיומו של שיח אורייני. ספרי הלימוד בעברית כוללים טקסטים מידעיים עשירים בתחומים שונים. חשוב לקרוא עם התלמידים במקורות מידע דיגיטליים ומודפסים, לשוחח איתם על הנלמד וללמדם אסטרטגיות של גישה אל הידע.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

4. פיתוח ידע מקצועי - השתלמויות, הרצאות מומחים, קהילות מורים

הוראה טובה של תחום כה רחב ומורכב כמו עברית מחייבת ידע מקצועי רב, עיוני ומעשי. הפיקוח על הוראת העברית רואה בהרחבת הידע המקצועי של העוסקים בחינוך הלשוני יעד מרכזי וחשוב ביותר ומזמין כל מורה ומורה להמשיך ללמוד ולהתמקצע בתחום. לצורך זה מוצע למורים מגוון רחב של השתלמויות בפורטל עובדי ההוראה/הפיתוח המקצועי. חלק מן ההשתלמויות ניתנות בפסגות וחלקן הן השתלמויות ארציות מתוקשבות. כמו כן קיימות השתלמויות ייעודיות למורי עברית בחמ"ד ולמורי עברית במגזר החרדי.

השתלמויות ארציות מתוקשבות: השתלמויות אלה מתנהלות ברובן באופן א-סינכרוני, ומשולבים בהן מפגשים סינכרוניים בודדים. הן מיועדות בעיקר למורים שכבר השתלמו השתלמות בסיסית בפסגות והמכירים את תכנית הלימודים ואת חומרי הלמידה וההערכה המיועדים לכיתותיהם. ההשתלמויות הללו מבוססות ידע ומכוונות ליישום, והן מיועדות להרחבה ולהעמקה בענף מענפי החינוך הלשוני, כגון **הוראת ספרות, הבנת הנקרא, הוראת כתיבה, למידה מטקסטים דיגיטליים (בסביבת ויקיפדיה), הוראה משלבת עברית ותרבות יהודית-ישראלית, הערכה בעברית, קידום השיח הדבור בכיתה, הוראת עברית בכיתה הטרוגנית משולבת ילדי עולים והשתלמות מתוקשבת לרכזות עברית.**

מידע מרכזי על הקורסים וקישור להרשמה אפשר למצוא [בפורטל עובדי ההוראה/הפיתוח המקצועי](#), וכן [באתר הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי](#).

קהילות מורים: מידע על קהילות מורים יתפרסם באתר המפמ"ר לאחר תקופת החגים.

הרצאות מצולמות: באתר הפיקוח על הוראת העברית תוכלו למצוא [הרצאות עיוניות של טובי המומחים](#) על ספרות ילדים, הבנת הנקרא, הוראת כתיבה, שיח דבור ועוד.

מורים הרוצים להגביר את מומחיותם בתחומים רלוונטיים ולהכין את עצמם להדרכה בעתיד יכולים ללמוד לתואר שני באחת המכללות או האוניברסיטאות המציעות מסלול לימודים מתאים.

5. על הוראת ספרות

"קריאת ספרות יפה בבית הספר נועדה בעיקר להעניק חוויות והתנסויות אסתטיות שבאמצעותן יבינו התלמידים טוב יותר את עצמם ואת זולתם, יפתחו את הדמיון ואת האינטלקט, יפתחו אהבת קריאה ומודעות ספרותית ואת היכולת להעריך יצירות ספרות.

הספרות היא כלי להנחלת אוצרות התרבות והמחשבה [...] המפגש עם מגוון יצירות הקשורות לעולמם של התלמידים, וגם לעולמות המרוחקים מהם, יחזק את השתייכותם לחברה ולקהילה, יתרום לבניית הזהות האישית שלהם ויאפשר להם גישה לעולמות אחרים בדרך מיוחדת של חשיבה שלא ניתן להשיגה בקריאה של סוגי שיח לא ספרותיים" (מתוך תכנית הלימודים בחינוך הלשוני).

במהלך שנות הלימודים בבית הספר היסודי יכירו התלמידים יצירות ספרות רבות ומגוונות מהמורשת התרבותית הישראלית, היהודית והעולמית. הם יוכלו ליהנות מהן, ללמוד באמצעותן על עולמות רחוקים

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

ולהרחיב את נקודת מבטם על סוגיות חברתיות ומוסריות. דרך הספרות התלמידים מוזמנים להכיר את האחר ולהבין לליבו, למצוא חברים ספרותיים שאפשר לאהוב, להעריך או לבקר. ילדים צעירים יכולים לקבל השראה מאופן ההתמודדות של הגיבורים בספרים עם קשיים ועם דילמות ערכיות, למצוא דרכים אל הדמיון ואל החלום, ולפעמים אפילו אל הנחמה ואל התקווה. כדי לאפשר את כל אלה הוראת הספרות מחייבת רגישות רבה מצד המורים. עליה לאפשר לתלמידים מפגש אינטימי עם השיר או עם הסיפור, ויחד עם זאת להציע תיווך שיאפשר הבנה של הטקסט הספרותי אך יותר מקום לפרשנות ולעיבוד אישי.

דרך הוראה מתאימה תעורר את התלמידים להפיק הנאה וחוויה אסתטית-רגשית מהיצירות, ובד-בבד תוביל אותם – באמצעות שיח כיתתי, באמצעות התבוננות בשפה ובסגנון ובאמצעות טיפוח של הבנת הכתוב בממדים שונים – לבחינה של השתמעויות אישיות וחברתיות מן היצירה. השתמעויות אלה עשויות להשתנות מקורא לקורא ואף מקריאה לקריאה.

תוכלו למצוא את [רשימת יצירות](#) הספרות בתוכנית הלימודים. הנחיות והמלצות למהלך דידקטי תמצאו במסמך ["רכיבים בהוראה של יצירת ספרות"](#), וכן [בדגמי ההוראה ובמדרכים למורה](#) שבאתר הפיקוח על הוראת העברית ביסודי.

6. עידוד הקריאה להנאה

עידוד הקריאה של ספרות יפה הוא אחד היעדים המרכזיים שלנו. ספרי קריאה הם חלק בלתי נפרד מיצירות הספרות המחייבות שבתוכנית הלימודים וכן מרשימת ספרי הלימוד המאושרים לרכישה. לספר ערך תרבותי, לימודי וחינוכי. קריאת ספרים תורמת להרחבת האופקים ולהעשרת אוצר המילים, מאפשרת דיון בסוגיות חברתיות ובדילמות אישיות וחושפת את התלמידים לעברית יפה ולכתיבה בעלת ערך אסתטי.

משרד החינוך תומך בתוכניות לעידוד הקריאה, כמו "מצעד הספרים" ו"ספריית פיזימה". השנה תורחב התוכנית "שמחת הקריאה" המתקיימת בחטיבות הביניים גם לבתי הספר היסודיים, וזאת בהדרגה, החל מכיתה ג'. בתי ספר שנבחרו להשתתף בתוכנית יקבלו חבילות ספרים לקריאה וללמידה כיתתית או קבוצתית.

להדרכה על קריאה מונחית קראו במסמך ["מפגש מונחה עם ספרי קריאה בכיתה"](#).

7. ספרי לימוד וחומרי למידה

א. ספרי לימוד

הפיקוח על הוראת העברית, יחד עם האגף לאישור ספרי לימוד, אישר בשנים האחרונות ספרי לימוד מורחבים לכל שכבות הגיל. ספרי הלימוד לחינוך הממלכתי-דתי אושרו יחד עם הגבי' יעל נדלר, המפקחת על החינוך הלשוני בחמ"ד. אפשר למצוא כאן את [רשימת ספרי הלימוד המאושרים בעברית](#), וכן באתר האגף לאישור ספרי לימוד. ספרים נוספים לשכבות הגיל השונות נמצאים בתהליכי כתיבה ואישור.

בתהליך אישור הספרים מושקע מאמץ רב וארוך, מתוך ידיעה שלספר הלימוד מקום מרכזי בתהליכי ההוראה. ספר הלימוד והמד"ל נותנים מענה ליעדי החינוך הלשוני בבית הספר היסודי: פיתוח כישורי התלמידים בשיח

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

הדבור, בקריאה ובכתיבה של טקסטים ממגוון עולמות שיח ומגוון סוגות; טיפוח הידע הלשוני והרחבת אוצר המילים; הפקת מידע ולמידה מטקסטים עיוניים; עידוד הקריאה וההנאה מיצירות ספרות איכותיות לילדים וטיפוח ההבנה הספרותית.

ספר הלימוד מכיל מגוון של טקסטים ושל פעילויות כדי לאפשר בחירה ולהיענות לשונות בין התלמידים. לכל ספר לימוד נלווה מדריך למורה, ולעיתים נלווית גם סביבת לימודים דיגיטלית תומכת. כדאי לעשות שימוש בכל אלה כדי להעשיר את ההוראה ולעשות שימוש מיטבי בספר בהתאמה לצרכים השונים בכיתה ההטרוגנית.

אין לעשות שימוש בספרי לימוד בלתי מאושרים בכיתה. מדובר בספרים שלא הוגשו לאישור או שנפסלו מפאת חוסר התאמה למטרות החינוך וההוראה.

ב. יחידות הוראה

לצד ספרי הלימוד, שהם נדבך מרכזי בהוראה, עומדות לרשות המורים יחידות הוראה מגוונות לשכבות הגיל השונות. בין היחידות הללו קיימות גם יחידות הוראה לקידום אסטרטגיות קריאה בסביבה המתקשבת.

שימו לב, יחידות ההוראה משמשות אמנם להוראה בכיתות, אך הן נועדו בעיקר להציג דגם זידקטי שמקדם את מטרות הוראת העברית בתחומי תוכן שונים ובסוגות שונות. דגמים אלה יכולים לסייע לכם בהכנת יחידות הוראה משלכם, מותאמות לכיתותיכם ולנושאי הלימוד שבחרתם.

קישורים ליחידות ההוראה אפשר למצוא [בתיקי תוכניות לימודים לעובדי הוראה](#) בפורטל הפדגוגי, באתר הפיקוח על הוראת העברית ובאתר האגף לחינוך יסודי.

גם השנה נמשיך בפיתוח יחידות הוראה: יחידות הוראה דיגיטליות לכיתות ב', יחידות הוראה לשילוב תרבות יהודית-ישראלית בכיתות א'-ב', יחידות הוראה בספרות ויחידות הוראה מגוונות למגזר החרדי. אתם מוזמנים להתעדכן באמצעות תיקי תוכניות הלימודים ובאמצעות אתר הפיקוח על הוראת העברית.

ג. המרחב הפדגוגי בפורטל עובדי הוראה

[במדור החינוך הלשוני במרחב הפדגוגי](#) התחלנו לאסוף חומרי למידה במטרה לסייע למורים בבניית יחידות הוראה ומערכי שיעור. המאגר הולך ונבנה. יהיו בו חומרים מסוגים שונים, מותאמים לתוכנית הלימודים או מכוונים להעשרה בתחום העברית, חומרים ללמידה עצמאית של התלמידים או לשימוש המורה בשיעור או בתכנון ההוראה.

8. הנושא השנתי: שבעים שנה למדינת ישראל

אנו עומדים בפתחה של שנה מיוחדת במערכת החינוך, שנה שבה נציין שבעים שנה להקמת מדינת ישראל. תקומתה של המדינה היא ציון דרך בתחיית השפה העברית ובהפיכתה לשפה שבה מתנהלים החיים החברתיים, התרבותיים והלאומיים במדינת ישראל. במסגרת הנושא השנתי מומלץ לעסוק ביתר שאת בטיפוח אהבת השפה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א שפות
הפיקוח על הוראת העברית בקדם-יסודי וביסודי

העברית, במיוחד לקראת יום הלשון העברית שחל ב-כ"א בטבת, יום הולדתו של אליעזר בן יהודה. כמו כן חשוב לעסוק בקידום הכישורים הלשוניים דרך תכנים הקשורים ל"סיפור השלם" ולבחור מתוך ספרי הלימוד ומתוך יחידות ההוראה חומרי למידה שיש להם זיקה ברורה לנושא השנתי, כמו, לדוגמה, "לתפארת מדינת ישראל", "תוצרת כחול לבן", "העברית המתחדשת" ועוד.

בברכת שנת לימודים פורייה ומהנה

דליה הלוי

מפמ"ר עברית בקדם-יסודי וביסודי

העתיקים :

ד"ר משה ויינשטוק, יו"ר המזכירות הפדגוגית
הגב' דליה פניג, סגנית יו"ר המזכירות הפדגוגית ומנהלת אגף א' לפיתוח מקצועי
מר משה זעפרני, מנהל אגף א' שפות, המזכירות הפדגוגית
הגב' אתי סאסי, מנהלת האגף לחינוך יסודי, המינהל הפדגוגי
הגב' גילה קרול, מנהלת המחלקה למיומנויות יסוד, האגף לחינוך יסודי, המינהל הפדגוגי
הגב' יעל נדלר, מפקחת על החינוך הלשוני בחמ"ד, מינהל החינוך הדתי
הגב' תרצה יהודה, מפקחת על הוראת העברית במחוז החרדי
צוות הפיקוח על הוראת העברית במזכירות הפדגוגית
המדריכות המחוזיות